

Mən on yaşında, ya bəlkə bir qədər də artıq olardım. Xalam azarlamışdı. Haçı
 Mirzə Səttar həkimi gətirmişdilər ki, baxsın və müalicə eləsin. Demək, xalamın
 xəstəliyi o qədər də ağır deyildi və bunu mən ondan ötrü deyirəm ki, o vədələr, yəni
 qırx il bundan qabaq bizim şəhərdə iki nəfər müsəlman həkimi var idi: biri Hacı Mirzə
 Səttar idi və digəri Məşədi Nurməmməd idi.

Müsəlman həkimi dedikdə o deyil ki, bunlar müsəlman idilər. Bu iki nəfərə
 onunçun müsəlman həkimi deyirdilər ki, bunlar həkimlik təhsillərini müsəlman
 məmləkətlərində almışdılar. Hacı Mirzə Səttar Təbrizdə oxumuşdu; Məşədi
 Nurməmməd də elə bizim öz şəhərimizdə nüsxəbənd kitablarının mütaliəsilə və
 təcrübə ilə həkimliyi öyrənmişdi. Bunların da müalicəsi bir müxtəsərsə nəbzə
 baxandan sonra ciblərindən xəstəyə kinə, həb və işlətmə verməkdən ibarət idi.

Bu müsəlman həkimlərindən savayı şəhərimizdə rus həkimləri də var idi. Rus
 həkimi bunlara o səbəbə deyirdilər ki, bunlar Rusiyada və bəlkə Avropada təhsil
 tapmışlardı. Və çün bizim camaatın arasında bu etiqad var idi ki, “rus həkimləri”
 müsəlman həkimlərindən artıq təhsil görmüş və təcrübə hasil etmişdilər, onunçun da
 ağır xəstəlik ittifaq düşəndə həmişə rus həkimlərini haziq¹ hesab edib onları dəvət
 edirdilər, savayı kasıb-kusubdan. Bunlar iki abbasi fayton pulunun, bir manat rus
 həkiminin həqqi-zəhmətindən və yarım manat aptek xərcindən qaçmaq bəbətindən
 Hacı Mirzə Səttara, ya Məşədi Nurməmmədə qane olub beş-altı şahı ilə həkimi də
 dava-dərmanı da ötüşdürərdilər.

Demək müsəlman həkim çağırmaq istəyəndə, buradan bilmək olardı azarlığın
 azarı yüngüldür. Amma “rus həkimi gətirənlərin də mənası bu idi ki, xəstənin halı
 qorxuludur.

Hacı Mirzə Səttar xalama baxıb gedəndən bir saat sonra gördüm ki, xalamın əri
 Məşədi Zülfüqar bir köhnə faytonda bir rus papaqlı kişi ilə gəlib yendilər. Bu rus
 papaqlı kişi rus həkimi imiş. Buradan mən anladım ki, xalamın işi xarabdır. Mən də
 uzaqda durub həkimin xalama baxmağına tamaşa edirdim.

Xülasə, baxdı qurtardı və bilmirəm nə dedi, nə demədi və həkim faytona minib
 gedəndə xalamın əri tələsik mənə bir qəpik verdi və dedi:

- Bala, tez ol, durma, tez, tez bir qəpiklik buz al gətir, ver evə... həkim deyirdi.

Və xalamın əri bu sözləri bir də təkid edəndən sonra anama xəlvətcə nəşə
 dedi. Evdən bir dəne boş dava şüşəsini əlinə alıb mindi faytona, həkimin yanına və
 sürüb getdilər. Və fayton istəyirdi uzaqlaşa, atam evimizə tərəf ucadan dedi:

- Ay uşaq, buzu yaddan çıxartmayın.

Bunlar gedəndən sonra anam da həkim gələndə ördüyü çarşafı yerə tullayıb
 çökdü halamın yanına və bu da mənə təkid elədi ki, durmayım, tez qaçım bazara buzun
 dalıyca; çünki məlum oldu ki, həkim tapşırıb ki, xalamın ürəyinin üstünə buz qoysunlar
 və ürəyi sakit olmayınca buzu götürməsinlər.

Mən üz qoydum bazara tərəf. Xəyalımda qoymuşdum gedəm düz baqqal çarşısına
 və buzu alam gətirəm. Və şəhərdə oradan savayı bilmirdim harada buz satırlar.

Evimizdən ayrılanda çox da tələsmirdim, amma xalamın yalvarmağı yadıma
 düşəndə bir qədər ayaq götürdüm; çünki yazıq xalam dərin gözlərini güclə mənə
 tərəf çöndərüb belə yalvarırdı:

- Qurban olsun sənə xalan, ürəyim pörşələndi, buzu tez gətir.

Hacı Bayramın küçə qapısının qabağından keçəndə itləri həyətdən başladı hürməyə. Mən əlimə ehtiyat üçün iki daş aldım, qapını örtdüm, keçdim. İt küçəyə çıxmadı və həyətdən itin yorğun “hov, hov” səsi gəlirdi. Bu it hərçənd çox qoca bir it idi və yol ilə ötüb keçənlərlə də bir acığı yox idi və olmazdı. Hacı Bayramın oğlu, mənim küçə yoldaşım Şirəli, mən həmişə onların qapısından ötəndə haman qoca köpəyi çağırırdı küçəyə və itini küşdürərdi üstümə və özü də, iti də məni bir qədər qovalardılar, amma tuta bilməzdilər; çünki it o qədər qoca idi ki, bir az mənə tərəf hücumdan sonra tez yorulardı, durardı və ancaq gücsüz və əlacsız durduğu yerdə “hov, hov” edərdi. Və mənə xoş gələn o idi ki, itin bu xasiyyətinə Şirəlinin elə bərk acığı tutardı ki, məni boşlayıb başlardı yazıq qoca iti daşlayıb incitməyə.

Bu da mənə nəhayət xoş gəlirdi. Belə olanda Şirəli itin acığını istərdi çönüb məndən aslın və çox vaxt olardı ki, biz bir-birimizlə söyüşərdik və çox vaxt da elə savaşırdıq ki, yol adamları bizi gəlib aralardılar.

Çünki dəxi Şirəli qapıda görsənməzdi, mən də itin hürməyinə qulaq vermədim və xalamı da mülahizə elədim; yeni bir növ yazığım gəldi və keçdim getdim.

Baqqal çarşısına yetişdim və bir qəpiyi uzatdım verdim buz satana. Bu da bir çuxur yerə əlini uzatdı, yarpaqların və samanın altından bir yekə buz parçası çıxartdı, mənim bir qəpiyimə baxdı bu buza baxdı, buzunu iki böldü və yekəsini bir kələm yarpağına бүkdü, verdi mənə.

Buzun ağırlığı olardı təxminən beş girvənkə. Buzu aldım əlimə və sərin baqqal rastasından çıxdım günün qabağına. Hava şiddəti isti idi. Yayın orta ayı idi və başımın üstündəki nisfünnehərin² günü əgər bir imam mücüzü ilə göydən yerə düşə bilseydi, düz mənim kəlləmə düşərdi. Mən istidən qan-tərin içində idim və bir yandan alnımın təri damcı-damcı axırdı və bir yandan da buz şiddətnən əriyib süzələnirdi. Yerdən bir təmiz daş götürmüşdüm, hərdənbir buzun böyrünə vurub əzirdim və basırdım ağzıma və alnıma.

Gəldim çatdım Hacı Bayramın qapısına. İtin səsi gəlmirdi. Şirəli genə görsənəmirdi. Hacı Bayramın darvazasının qabağına yetişəndə özüm də deyə bilmərəm ki, niyə dayandım. İtin genə səsi gəlmir. Heç kəs nə qapıda, nə küçənin bir yanında görükmür; yaqın ki, istinin zərbindən hərə bir kölgə yerə pənəh gətirib.

Adətkərdə olmaq yaman imiş və mənim də adətim buna idi ki, bircə gün olmayıb ki, bu darvazanın qabağından ötüb keçəndə ya it mənim qabağıma çıxmasın, ya Şirəli çıxmasın. Və məlum ki, bunların da biri çıxanda mənim üçün burada məşğuliyyət olmasın, ya iti daşlamayım, ya Şirəliylə söyüşməyim və hərdənbir də onunla dalaşmayım.

Bəs neyləyim? Bir çarəm buna qaldı ki, yerdən iki dənə qıvraq daş götürdüm, öz evimizə tərəf bir qədər də uzaqlaşdım ki, bir hängəmə töresə mənə əli çatan olmasın. Və geri çönüb daşın birini tulladım Hacı Bayramın darvazasına və qaçdım, daha da uzaqlaşdım.

Daldan köpəyin səsini eşidirdim. Qoca it xahi-nəxahi³ çıxmışdı qapıya və xahi-nəxahi öz vəzifəsini ifa edirdi.

Əlimdəki o biri daşı da tulladım. Daş itin başının üstündən ötüb keçdi şaqqıltı ilə deydi Hacı Bayramın darvazasına. Burada köpək, deyəsən acığa düşdü; çünki mənə tərəf başladı hürməyə. Mən qorxumdan qaçdım, bir qədə uzaqlaşdım və çönüb geri baxanda gördüm ki, itin dəliyə Şirəli də mənə tərəf təcum edir.

Siz elə bilməyin ki, mən onlardan ehtiyat bilirdim ki, köpəyim nə dişi var mənə tutsun, idi, onun öhdəsindən hər halda gələ bilərdim.

eləyirdim; bir zərrəcə eləməirdim. Çünki nə taqəti var mənə güc gəlsin. O ki Şirəli

Buzu qoydum yerə, gördüm ki, od kimi qaldı havaya uçsun. Suyu axa-axa buzu tez torpağın kölgəsinə və qaçdım yerdəki daşlara tərəf və başladım Şirəliyə tərəf tullamağa. Bu da mənə baxıb durdu mənə daşa basmağa. Köpək də ancaq mən atdığım daşlara özünü çırpırdı və bundan başqa sahibinin oğluna bir qeyri kömək göstərə bilmirdi. Biz həmi bir-birimizi daşlayırdıq, həmi bir-birimizi söyürdük. Söyüşlərimiz bu qəbildən idi: “Ay sənın ananı... filan və filan”.. “Ay sənın bacının... filan və filan”. “Köpək oğlu və it oğlu”, “söyüşləri burada o qədər vec vermirdi; səbəb bu ki, toqquşmamız adi bir toqquşmalardan deyildi ki, söyüşlər də adi olsunlar. Hətta mən ona burada hirsimdən elə bir söyüş göndərdim ki, Şirəli qeyzindən ağladı və həmin söyüşü ağlaya-ağlaya mənə geri qaytaranda öz atası Hacı Bayram həyətdən eşitdimi, eşitmədimi, ancaq gördüm ki, kişi düz gəldi yapışdı oğlunun qulağından və çəkə-çəkə apardı həyətinə və dübarə həyətdən çıxdı, mənə tərəf səsləndi:

- Ədə, vələdüzzina, düz yolunna çıxıb gedə bilmirsən? Mən dinmədim və oturdum divarın dibində. Ürəyim elə yanırdı ki, az qalırdım yerdəki buzu götürəm soxam boğazıma. Buz da öz işində, əriməkdə idi. Genə özümü saxlaşdırı bilmədim və əlimdəki daşnan buzun bir tərəfini əzdim basdım ağzıma və bir alma yekəlikdə qalan buzu istədim qoyam yerə. Ancaq burada xalam yadıma düşdü və istədim duram qaçam evə və qalan buzu yetirəm azarlıya. Və burada baxdım ki, Şirəli durub darvazasının ağzında və mənə tərəf baxır. Mən də dinmədim və düşdüm yola, evimə tərəf. Burada Şirəlidən elə bir söz eşitdim ki, dəxi məcbur oldum dayanam və ona cavab verəm.

Şirəli uzaqdan mənə haraylayırdı:

- Hə, beləcə it kimi qorxub qaçarsan ha!

Allahü-əkbər... Axı bu söz yaxşı söz olmadı. Burada Şirəli mənə hər nə desə idi, genə qulaqardına vurub özümü yetirərdim evə; çünki xalamın ərindən də qorxurdum və bir az da anamdan qorxurdum. Amma, axı, Allah da görür ki, Şirəli nəhaq söz danışdı, çünki mən onun nəyindən qorxurdum ki! İndi gedirəm evə.

Mən çöndüm dayandım və Şirəliyə belə cavab qaytardım:

- Ədə, köpək oğlu köpək, mən sənın nəyindən qorxurdum?

- Köpək oğlusan da, it oğlusan da!

Biz başladığımız bir-birimizə yavıq gəlməyə. Ehtiyat üçün buz tikəsini genə qoydum divarın dibinə və o mənə, mən ona yavıq dəldik və bir-birimizə söyə-söyə yetişdik, çatışdıq və düşdük yumruq döyüşünə və sonra da əlbəyaxa olduq.

Bir az bir-birimizi cırmaqlayandan və kötəkləyəndən sonra bir də gördüm ki, qoca bir kişinin qucağındayam. Bir nəfər də çarşovlu arvad və bir-iki də oğul-uşaq Şirəlini çəkə-çəkə apardılar evlərinə tərəf. Mən istədim qoca kişinin əlindən dartınıb çıxam, hərifin üstünə hücum edəm, burada mən birdən ayıldım, sakit oldum küreyimdə naqafil bir bərk yumruğu hiss edən kimi başımı qalxızdım.

Mənə vuran xalamın əri idi. Bundan onun hirsə hələ soyumadı: yumruğunu qalxızmışdı genə yendirsən, qoyub qaçdım evə tərəf.

Xalamın ərini dalımcən gələn görmədim; yəqin ki, o da bazara tərəf getdi.

Sonra bildim ki, gəlib evdə məni bazardan gəlmiş görməyib, qayıdıb bazara ki, buzu özü alıb gətirsin.

Utandığımdan azarlığının yanına getmədim; ancaq anam uzaqdan məni görəndə bircə bunu dedi:

- A balam, sənin görüm ciyərin yansın, necə ki, yazıq azarlı arvadın ciyərini yandırdın.

Xalam məni çox istədi; onunçun da sonra mən bildim anam mənə bu qarğıışı eləyəndə xalam anama belə deyib:

- Ay qız, Sara, sən Həzrət Abbas, uşağa elə qarğıış eləmə!
Bir neçə gündən sonra xalam vəfat etdi. Mən o günü nə ağladım və nə də dərd elədim, necə ki, cəmi mənim kimi bacı uşağı xalasının ölümünə nə ağlar və nə də dərd edər.

Bununla belə bircə şey yadımdan çıxmadı və indiyə kimi məni gahdan bir narahat etməkdədir.

Nədi o? – Onun adı “buz”dur.

Xüsüsən yay fəsilləri ki, bir tərəfdən bizim isti iqlimdə ki, yayın istisinin şiddətindən nəinki xəstələr, bəlkə salamat adamın da vaxt olur ki, ciyəri yanır.

Və yay fəsli arabalarda daşınan ağ və təmiz duru buz kərpiclərini görəndə xalam yadıma düşür və öz-özümə deyirəm: o xoşbəxt ki, indi onun ürəyi yanır, bu buzu aparıb ona verəcəklər ki, ürəyi sərinlənsin. Və çox-çox daha da xoşbəxt adamlar var ki, bu buzlar onların ləziz yeməkləri mə marojnalarına sərf olunur. Amma mənim xalam odlu qızdırmanın içində ürəyi yanmaqda olduğu halda, bircə tikəsinə həsrət qaldı və iki gün sonra ölüb getdi.

Kimin qüsuru ucundan? Mənimmi, ya yox? Kimdədir taqsır? Məndədirmi ki, itlər ilə dalaşmağa məşğul olub xalamın buzunu odlu torpağın içində əritdim? Ya bəlkə günahkar təbiətdir ki, daş kimi bərk bir buzu istidən suya döndərir? Ya bəlkə günah heç birimizdə deyil?! Ondan ötrü ki, mən tək tərbiyə görməyən on yaşında bir uşağın həmin rəftarı çox təbiidir, necə ki, buzun gün qabağında əriməyi təbiidir.

Məqsəd suallara cavab vermək bə belə-belə fənni məsələləri açmaq deyil. Və heç bir məqsəd yoxdur.

Ancaq hər bir yay fəsli küçələrdə arabalarda buz sallarını⁴ görəndə, bir tərəfdən o buzu şampanskilərə və ləzzəti marojnalara işlədən xoşbəxtlər gözümün qabağına gəlir və eyni zamanda xalamın “ciyərinin yanmağı” yadıma düşür.

Nə qədər ki uşaq idim, yadıma düşməzdi, elə ki yekəlib ağılim kəsdi, buz əhvalatı mənə hər biri yeri düşəndə dərd olur. Bir tərəfdən də on dörd yaşında olduğum vaxt ölümcül azarlı xalamı bir qəpiklik buza həsrət qoymağım yadıma düşür.

¹Çox bilikli, çox mahir.

²Günortanın.

³İstər-istəməz.

⁴Sallay; buz Salı – böyük, yastı buz layı.

